

TÜRKİSTAN MÜCADELESİNDE MİLLİYETÇİ KOMÜNİST BİR KAZAK AYDINI: TURAR RISKULOV

Tekin TUNCER*

Özet: *Sovyet döneminin ilk yıllarında Sovyet Türkistan'ına siyasi ve kültürel olarak damgasını vuran önemli bir şahsiyet yetişmiştir. Kendi anayasası, ordusu, maliyesi olan bağımsız Türkistan Cumhuriyeti'nin fikir babası olarak adlandırılacak bu Kazak siyasetçi Turar Riskulov'dur. Rusya Komünist Partisi içerisinde oluşturulan Türkistan Müslüman Bürosu'nun başına getirilen Turar Riskulov'un fikirleri ve Komünist Parti içinde 1917'den beri yaptığı çalışmalar büyük bir öneme sahiptir. Riskulov, Türkistan'da Komünist Parti'nin en önde gelen savunucularından birisi olmasına rağmen, Çarlık yönetimine karşı 1916 isyanına katılmış, Kazak gazetesini yakından takip edip çeşitli konularda yazılar yazmış, Türkistan halkının milli dil ve kültürel gelişimi için çaba harcıyan, özellikle de bağımsızlık için mücadele eden bir siyasi liderdir. Bu çalışmamızda da Turar Riskulov'un hayatı, fikirleri ve verdiği mücadeleler ele alınacaktır.*

Anahtar Kelimeler: *Turar Riskulov, Komünizm, Sovyet Rusya, Müslüman Bürosu*

**Turar Riskulov: A Nationalist Communist Kazakh Intellectual in
Turkestan Struggle**

Abstract: *In the first years of Soviet period. an important character, who had left his mark on Soviet Turkestan politically and culturally was grown. He was Kazakh politician Turar Riskulov who would be called later as the founder of Turkestan Republic which had its own constitution, army, and the treasury. Turar Riskulov's ideas, who were taken up by the head of Muslim Bureau (Musbüro) of Turkestan established within the Russian Communist Party, and his works since 1917 within the Communist Party, had an importance place. Although he was one of the pre-eminent supporters of the Communist Party in Turkestan, he was a political leader, who had participated in the Rebellion in 1916 against the Czarist government. He used to follow Kazakh newspaper closely and had written on various subjects by endeavouring for Turkestan people's national language and cultural development. He struggled for independency so much. In this study, we will introduce Turar Riskulov's life, ideas and struggles.*

Key Words: *Turar Riskulov, Communism, Soviet Russia, Muslim Bureau.*

Giriş

Türkistan Türklerinin milli duygular etrafında birleşmesi ve aydınlanmasında Kazak Türklerinin etkisi büyük olmuştur. Rusların Türkistan'ı işgali sonrasında uygulamaya koyduğu baskı ve zulmünden kurtulmayı başarabilen Kazak Türklerinin bir kısmı ticaret ve ekonomik hayatın içinde yer almaya başlarken diğer bir kısım Kazak Türkü ise eğitim ve kültürel alanlarda faaliyetler yürütmeye başlamışlardır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Tarih Bölümü, Nevşehir / TÜRKİYE. E-posta: tekintuncer@nevsehir.edu.tr ORCID No: 0000-0002-3985-8341

Özellikle eğitim alanına yönelen insanların fikrî önderi İsmail Gaspıralı olmuş ve onun çıkardığı Tercüman gazetesi ile açtığı Usul-i Cedit okulları eğitim alanının faaliyet yürüten insanların önünü açmıştır. Usul-i Cedit mekteplerinin zamanla sayısının artması farklı yerlerde birçok Türk aydınının yetişmesine ve ortaya çıkmasını vesile olmuştur. Bir taraftan Usul-i Cedit okullarında yetişen Kazak aydınlar gibi diğer taraftan Rus mekteplerinde yetişen Kazak aydınlar da olmuştur. Ruslar, Kazak toprakları üzerinde baskısını arttırmaya, halkın elinden topraklarını almaya, yerlerine Rus göçmenleri yerleştirmeye ve bütün bunların yanında halktan ağır vergiler almaya başlamasıyla Kazak halkı bu durumdan son derece rahatsız olmaya başlamıştır. Bu durum halkı haksızlıklar ile başa çıkmaya ve sorunlar üzerinde çözüm arayışları aramaya itmiştir. Çözüm yollarının tıkanıdığı noktada ise geleceklerinin kurtarma noktasında silahlı direnişe ve protestolara başvurmak zorunda kalmıştır. Tabii bu isyan hareketleri kitleleri bir araya getirdiği gibi bazı kişilerin ön plana çıkıp bu insanlara yol gösterici konuma geçmesine neden olmuştur. İşte bu yol gösterici aydın dediğimiz kişilerden birisi de Turar Rıskulov'dur.

Turar Rıskulov, Türkistan'ın Yedisu vilayetine bağlı Doğu Talğar'da 26 Aralık 1894 yılında dünyaya gelmiştir (Güngör 2013: 184 Dip. 583; Gömeç 2007; Buran 2011: 432 Dip.162). Babası 1905 isyanı sırasında Ruslara karşı hareket ettiği için Sibiry'a sürgün edilmiş olan Rıskul Cılkaydarulı'dır (Güngör 2013: 184 Dip. 583). Rıskulov'un fikri hayatının ilk başlangıç noktası babasının hapis hayatı ile başlar. Babasının bir yabancı arabulucuyu öldürmesi sebebiyle hapis cezasına çarptırılması sonucunda 11 yaşında bir çocukken kalacak yeri olmaması sebebiyle babasıyla beraber hapse girmek zorunda kalmıştır (Hayit 1978: 173-174 Dip. 52). İşte bu olay Rıskulov'un hayatındaki en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Hapishanede geçirdiği hayatı onun yenilikçi fikirler edinmesini sağlamıştır. Bu yenilikçi fikirlerin oluşmasında tanıştığı devrimci kişilerin de etkili olmuştur. Ayrıca büyük bir azimle Rusçayı ve dünya kültürünü öğrenmeye başlamıştır (Gömeç 2010). 1906 yılında başladığı Rus-Kazak yatılı okulunu 1909 yılında bitirmiş, ardından Ekim 1910'dan Eylül 1915'e kadar Bişkek'te bir Ziraat okuluna devam edip buradan mezun olmuştur (Hayit 1978: 173-174).

1914 yılında Birinci Dünya Savaşının başlaması ile Rus Hükümeti seferberlik ilan etmiştir. Bu seferberlik sonrası sömürgesi altında bulunan bütün halklardan askerinin ihtiyaçlarını karşılamak için ellerinde bulunan malzemeleri teslim etmelerini istemiştir. Bu malzemeler dışında gayri Rus unsurları cepheye sürmeye başlamıştır. Bu doğrultuda yaklaşık 250 bin Kazak Türkü de Rus ordusunun geri hizmetlerinde çalışmak üzere işçi olarak orduya dâhil edilmiştir (Saray 1999: 134). Bu durum Kazak halkının isyan etmesine sebep olmuştur. Turar Rıskulov da 1916 yılındaki büyük isyana katılmış ve ardından hapsedilmiştir (Hayit 1978: 174; Güngör 2013: 184; İsmail 2002: 88). Sonraki dönemlerde Çarlık Rusya'nın kötü yönetiminden bıkmış olan Rıskulov, 1917 yılındaki Bolşevik ihtilalinin getirmiş olduğu komünizm fikrini gönüllü benimsemiştir (İsmail 2002: 88; Roy 2005: 81). Bu fikri benimsemesinin sebebi ise; Bolşeviklerin, halkının içinde bulunduğu kötü durumdan kurtaracağına inanmasıdır (Hayit 1978: 173-174).

Bir süre sonra Turar Rıskulov, yeni görevler üstlenmeye başlamıştır. Bolşevikler döneminde 21 Ekim 1917 yılında Evliya Ata Şehri Sovyet Başkanlığına seçilmiştir (Deşilmek 2012: 36). Bu görevinden iki yıl sonra yani 1919 yılında Türkistan

Komünist Partisi Müslüman Bürosu'nun başkanlığı görevini üstlenmiştir (Hayit 1978: 174; Güngör 2013: 184; Sakal 2013: 58; Roy 2005: 81; Gömeç 2006: 145; Hayit 2006: 67). Riskulov, başkanlığını yaptığı bu Müslüman Büro vasıtası ile Türkler ve Müslümanların ekonomik ve sosyal hayatlarını iyileştirmeyi ve yerli komünistlerin sayısını artırmayı amaçlamıştır. Çünkü Sovyetlerin milletler siyasetini benimsemediği için bu büro sayesinde fikirlerini hayata geçirmeyi düşünmüştür (Andican 2003: 49; Roy 2005: 82). En büyük faaliyetlerini ve mücadelesini de bu başkanlığı döneminde gerçekleştirebilmiştir. Yine aynı yıl Türkistan Sovyet Cumhuriyeti İcra Komitesinin Başyardımcılığını yapmış ve çalışmalarına devam etmiştir (Devlet 2011: 230; Hayit 1978: 174; Güngör 2013: 184; Roy 2005: 97). 1920 yılına gelindiğinde mücadelesinden hiç vazgeçmeyen Riskulov, bu yılda Komünist Partisi Müslüman Bürosu'nun ve Türkistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İcra Komitesi Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur (Hayit 1978: 174; Güngör 2013: 184). 1921-22 Milliyetler Halk Komiserliğinde muavin olarak Moskova'da çalışmaya başlamıştır (Devlet 2011: 230; Deşilmek 2012: 36; Güngör 2013: 184). Bir yıl sonra ise Türkistan ve İdil-Ural bölgeleri Sovyet yönetimi tarafından kontrol altına alınması sonrasında Türkistan Muhtar SSC Halk Komiserleri Şurasının Başkanı olmuş ve yeni görevini yerine getirmeye başlamıştır (Bakiyev 2006: 58). 1924 yılından sonra ise Moskova yönetimi, çeşitli görevlerde bulunan Turar Riskulov'u yakın takibe alma ihtiyacı hissetmiştir. Çünkü fikirleri Sovyet yönetiminin fikirleri ile uyuşmamakta ve ayrıklıklar içermekteydi. Bunun için de onu kontrol altında tutabilmek için Komünist Beynelmül Komitesinde Doğu Teşkilatları Başkan Yardımcılığı görevi kendisine verilmiştir (Hayit 1978: 173-174; Güngör 2013: 184). Yine bu dönemde Moğolistan'da Komintern yetkilisi olarak da çalışmıştır (Devlet 2011: 230). Uzun bir süre mücadelesini bulunduğu görevlerde sürdüren Kazak aydını Riskulov, 1930'lu yıllarda Rusya Bakanlar Kurulu Başbakan Yardımcılığı görevini tamamladıktan sonra mücadelesinin sonuna gelmeye başlamıştır. Stalin dönemindeki tasfiye sürecinden nasibini almış ve yönetimden uzaklaştırılmakla kalmamış yargılandıktan sonra idam edilmiştir (Sakal 2013: 64; Kösoğlu 2008: 520; Roy 2005: 164).

Turar Riskulov'un Türkistan'daki Mücadelesi ve Fikirleri

Rusya'da Bolşeviklerin 1917 yılında yaptığı devrimle Çarlık Rusya'sındaki bütün kötü uygulamalardan, haksız vergilerden, eşitsizliklerden kurtulabileceğini düşünen halk büyük derecede yanılmıştır. Bu ihtilal onlara Çarlık döneminkinden daha kötü bir yönetim şekli getirmiştir. İnsanlara zulmedilmiş, malları mülkleri ellerinden alınmış, zorla kolhozlaştırma programları içerisinde yerlerinden yurtlarından edilmiş ve başka yerlere sürülmüşlerdir. Bu sömürüler sırasında Turar Riskulov, Alma Atı bölgesinde bulunan Merke'de Bozkır Genel Valiliğinin yedi eyaletinin temsilcilerinin bulunduğu toplantıda: "*Kazaklar bu baskılara karşı çıkardığı isyanlar dolayısıyla tazminat ödemek zorunda değillerdir.*" (Devlet 2011: 158) deyince Moskova yönetimi tarafından tutuklanmış ve bir süre ev hapsine mahkûm edilmiştir (Devlet 2011: 156). Moskova, komünist olsa da Türklere Çarlık döneminde olduğu gibi hep aşağılayıcı gözle bakmaktan hiç vazgeçmemiştir. İdil-Ural, Türkistan, Azerbaycan gibi bölgelerde hâkimiyetini güçlendirmek istemiştir. Buradaki zengin kaynaklara sahip olmak temel amaçları arasında olmuştur. Onları işçi sınıfı olarak görmüş ve Moskova yönetimine göre onların çalıştırılması için başlarına birer Rus Komünist gönderilmesi fikrini savunmuştur.

Çarlık Rusya döneminden beri devam uygulamaların Bolşevikler tarafından da devam ettirilmesi 1919 yılında Basmacılar hareketinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sovyetlerin her türlü haksızlık ve sömürlerine karşı artık yeter diyen Türkistan halkı ayaklanmış, bir kısmı da dağlara çıkarak isyan hareketini başlatmıştır (Hayit 2006). Sovyet Rusya, bu isyan eden halka “basan, haydutluk eden” anlamında “Basmacılar” adını vermişse de¹, Türkistan bölgesinde isyan hareketine katılanların “Ergaş Korbaşı” adlı polis şefinin etrafında birleşmesiyle ismi “Korbaşlar Hareketi” olarak anılmaya başlamıştır (Andican 2003: 152-153; Saray 1995: 109; Hayit 2006: 174; Saray 1988: 420; Hayit 1995: 208).

Türkistan asıllı yüksek rütbeli bir Sovyet idarecisi olan Turar Riskulov, Basmacı hareketinin büyümesinin altında yatan gerekçeyi Hokand’ın işgali (Duman 1999: 150-151) sonrası gerçekleşen Ermeni katliamlarına bağlamaktadır. İşgal sonrası hızlı bir şekilde Ermeni Taşnakçılar şehirde yağmalama hareketlerine başlamış ve birçok kişiyi de katletmiştir (İdil 2013: 78; Koñıratbayev 1994: 107-108). Ayrıca bölgedeki Ermeniler de Taşnakçıların saflarına geçmişlerdir. Bu yağmalama ve katliam sonrası yenilgiyi kabullenmeyen Basmacıların hızlı bir şekilde birleştiklerini ve sayılarının arttığını görmekteyiz. Ermeni saldırıları sonrası karşı hamlede bulunan Basmacılar, Andican’a saldırarak bir kısım silah ve mühimmatı ele geçirmeyi başarmıştır (Hayit 2006: 175). Ancak Ermeni Taşnakçılar bu saldırının altında yatan gerekçenin yerli halkın ve özellikle de Andican’ın eski şehrinde yaşayan halkın verdiği destek sayesinde gerçekleştiğini düşündükleri için eski şehirde arama yapmaya karar vermişlerdir. Ancak bu arama adı altı başlayan çalışma yağmalama, katliam ve tecavüzlere dönüşmüştür (Hayit 2006: 84). Bu olay halkın Ermenilere karşı kinini daha da arttırdığı gibi Basmacılık hareketine katılan insanların da sayısını artırmıştır (Kurban 1997: 132). Ermeni Taşnakçıların Andican’ın eski şehrinde arama adı altında başlattığı harekete misilleme olarak Basmacılar, Ermeni garnizonunu kuşatma altına almıştır. Bu kuşatma sonrası garnizonda bulunan 170 asker ortadan kaldırılmıştır (Hayit 2006: 84).

Bu misilleme hareketi sonrasında Rus kuvvetlerinin harekete geçtiğini görmekteyiz. Ermeni birliğinin yok edilmesinden sorumlu tuttıkları yerli halk üzerine 250 kişiden oluşan bir Kızıl Muhafız birliğini yolmuştur. Komutanlığını Salaev’in yaptığı bu Rus askeri birliği, Kışlak köyüne saldırmış ve köyü yerle bir etmiştir. Diğer bir askeri birlik ise Suzak Köyüne hareket etmiştir. Buraya gelen Rus birlikleri halkın Basmacılara destek verdiğini ileri sürerek köyün erkeklerini idam etmiştir. Katliam o kadar ileri götürülmüştür ki çocukların da ileride Basmacı olacakları ihtimaline karşılık öldürülmesine karar verilmiştir. Bu şekilde ilerleyen Rus kuvvetleri önlerine gelen köyleri birer birer katliamlar yaparak ele geçirmiştir. Bir taraftan köyleri ele geçiren Rus birlikleri diğer taraftan ise halkın isyan hareketlerinden uzak tutmak için barış yapmak istediğini dile getirmeye başlamıştır. Bu gerekçe ile Ruslarla üç defa barış antlaşması yapılmıştır. Ancak her defasında barışı bozan taraf yine Ruslar olmuştur. Askeri birliklerin çekilmesi sonrası bu defa Rus çiftçiler saldırılara geçip halkı ortadan kaldırmak için her yolu denemişlerdir. Bu saldırılar sonrası ölen insanların cesetlerinin mezarlara gömülmesini isterlerken

¹ Bademci 2008: 198’de bu konuyu “*Basmacılar mı Korbaşlar mı?*” başlığı altında ele almış ve Basmacılık kelimesi yerine Korbaşılık kelimesinin kullanılması gerektiğini savunmuştur.

dahi mezar başında ölen insanlar için dua ediliyor gerekçesiyle yerli halkı katletmeyi başarabilmişlerdir. Hatta bu Rus çiftçilerin bu katliamları Rus komutanlar gözünde itibarlarının artmasını dahi sağlamıştır. Bir taraftan bunlar yaşanırken diğer taraftan ise bu baskı ve zulümler her geçen gün Basmacılık hareketine katılan insanların sayısını arttırmıştır (Hayit 2006: 84-85).

1919 yılında isyan hareketinin yayılmış olduğu Fergana bölgesine hem görüşme amaçlı hem de Basmacılarla ilgili incelemeleri olay yerinde yapmak isteyen bir Sovyet heyeti gelmiştir (Saray 1995: 109). Taşkent'ten gelen bu heyet Basmacılarla, silahlarını bırakmaları karşılığında çiftçilere ve zanaatkarlara 10 milyon ruble para vermeyi vaat etmişse de kabul görmemiştir (Yılmaz 2013: 165-167). Heyet buralarda incelemelerde bulunurken Sovyetlerin halka zulmettiğini fark etmiştir. Türkistan Merkez İcra Komitesi ve Devlet Başkanı olan Turar Riskulov, görevlerini kötüye kullanan hatta yerine getirmeyip ihmal eden yetkililerin tutuklanmasını emretmiştir. Fakat Riskulov'un bu emri reddedilmiştir. Ancak komisyon Sovyetlerle birlikte olan Ermeni Taşnak Birlikleri'nin Türkistan halkına zulümde bulduklarını kabul etmiş olsa da silahtan arındırılmalarını teklifini kabul etmemiştir (İdil 2013: 78). Turar Riskulov, bu olaydan sonra Taşkent'e geri dönmüş ve Taşnak Ermenileriyle bir oldukları ve kendilerine zulüm yaptıkları için Sovyet makamlarına halkın güveninin kalmadığını söylemiştir (Hayit 2006: 114).

Sovyetlerin Türkistan'da uygulamaya koyduğu işgal hareketleri sonrası yönetime olan güveni her geçen gün azalan Turar Riskulov, fikirlerini açık bir şekilde Bakü'de düzenlenen 3. Enternasyonal Komünistler Kurultayında ortaya koyma fırsatı elde etmiştir (Bakiyev 2006: 57). Ancak Sovyet yönetimi bu kurultaya katılacak delegeleri kontrol altında tutabilmek için kurultaya katılacak delegelerin seçimlerine dahi müdahale etmiştir (Bakiyev 2006: 97). Buna rağmen Turar Riskulov bu kurultaya katılarak uzun bir konuşma yapma fırsatı bulmuştur. Bu konuşma aslında Turar Riskulov'un milliyetçi komünizm fikrini benimsemesinin altında yatan gerekçelerin ve en önemlisi de komünizmi neden benimsediğini ortaya koyarken diğer taraftan da komünizmi benimsemiş olmasına rağmen uygulamaların yanlışlıkları konusunda bize fikir vermektedir (Tacibayev 2012: 396). Riskulov'un komünizmi benimsemesindeki en önemli sebebi yanlış olarak gördüğü kapitalizm ve uygulamalarıdır. Bu nedenle konuşmasının önemli bir bölümünde kapitalizmin son elli yıllık zaman döneminde uyguladığı ulusal sorunlar ve sömürge düzeninin yanlışlıkları üzerine oluşturmuştur (Tacibayev 2012: 396; Hayit 2000: 163-164; Coşkunarslan 1999: 58).

Özellikle kapitalist devletlerin ekonomik kaynakları ele geçirmek için ulusal meseleleri dikkate almaması ve sömürgeleri tek elde toplayarak merkezileştirmesinin sonuçları olarak halkın eziyetlere maruz bıraktığını ortaya koymuştur. Asya ve Afrika kıtalarında kapitalist devletler tarafında paylaştırıldığı ve bu paylaşımın sonucu olarak gruplaşmaların meydana geldiğini, bu gruplaşmaların çok kısa bir süre sonra savaşa dönüştüğünü ortaya koyduktan sonra Sovyet iktidarının bu düzeni ortadan kaldırmak için proletarya diktatörlüğünü hayata geçirmek için oluşturduğunu savunmuştur (Duman 1999: 273). Ancak Riskulov, bu noktada proletarya diktatörlüğünün doğru bir şekilde başlamış ve bununla ilgili kararlar almış olmasına rağmen doğu halklarının sorunları ve kapitalizmin etkilerinin ortadan kaldırılması noktasında başarıya ulaşamadığını dile getirmiştir. Bu noktada yöneticileri sorumlu tutarak doğu halklarından korktuklarını ve Avrupa

kültürünün çıkarlarını korumaya devam ettikleri noktasında yöneticileri ağır bir şekilde eleştirmiştir. Yöneticilerin sosyalizmin Rusya'da başarıya ulaşmasından sonra sömürge sorunları ve toprak sorunlarının sosyalizm ile ortadan kalkması gerekmesine rağmen bu sorunların halen devam ettiğini ve doğulu işçi ve köylülerin birliğinin halen oluşturulamamasının yöneticilerin yanlış tutum ve davranışlardan kaynaklandığını ifade etmiştir. Hatta bu birliktelik için uygun bir ortam olduğunu dile getirdiği gibi bunu sağlamanın yolunun ise kapitalizmin yanlış uygulamalarının bertaraf edilerek birlik oluşturma noktasında gayret ile aşılabileceği fikridir. I. Dünya Savaşı'nın yaptığı yıkıma da değinen Riskulov, aslında bu savaşın doğru yorumlandığında insanları yoksulluğa, baskıya ve yıkıma neden olması sebebiyle işçi ve köylü sınıfının sömürgeci politikaya karşı tavır alması için uygun bir ortamın olduğuna dikkat çekmiştir. Toprak sorunları ve işçi hakları doğru yorumlandığında kapitalizmin etkilerinin doğuya hükmedemeyeceğini tam tersine batı burjuvasının zaman içinde doğudan başlayan sosyalizm akımının etkisine gireceği fikrini savunmuştur. Bunun için de doğuda uygulanacak siyasetin doğru ve batıya da örnek oluşturacak şekilde uygulanması gerektiği üzerinde durmuştur. Ancak Riskulov Türkistan, Kafkaslar ve diğer Sovyet işgali altında bulunan toplumlar için doğru yolun komünizmin uygulaması olarak görmesine rağmen uygulamaların pek de böyle olmadığını görecektir kadar akıllı bir siyasetçidir. Türkistan'daki cumhuriyetlerin ulus devletler şeklinde şekillenmesinin daha doğru bir yol olduğunu savunmuştur (Tacibayev 2012: 395).

Konuşmasında ısrarla sorunların giderilmesi üzerinde durma nedeni de bundan kaynaklanmaktadır. Her şeye rağmen konuşmasının ara başlıklarında fikir olarak milliyetçi komünizme inancının tam olduğunu görmemiz mümkündür (Aça 2012: 69). Fikirleri sebebiyle Riskulov'un savunduğu düşünceler Riskulovculuk olarak adlandırılmıştır (Aça 2012: 69). Hatta komünizmin yaygınlaştırılmasının gereği üzerinde ısrarla dururken romantik bir tavır takındığını veya milliyetçi bir çizgi izlediğini söylememiz de mümkündür (Aça 2012: 66). Bu konuda Riskulov'un fikirleri şunlardır: *"...Doğu'nun herhangi bir yerinde. Türkiye'de veya başka bir yerde, komünistlere düşman ulusal devrimciler benzer devletler yaratmaya çalışırlarsa yapıları geçici olacaktır; onlar emperyalistlerin avuçlarının içine düşecekler ve silahlarını proletaryaya, emekçi Doğu'ya karşı çevirmek zorunda kalacaklardır... Yaşasın şu anda sermayeye karşı birleşen Doğulu emekçiler!"* (Duman 1999: 272-276).

Turar Riskulov, büyük umutlarla komünizme meylenmiş bir kişiliğe sahiptir. Fakat durumlarının eskisinden daha kötü olduğunun, Bolşevikler tarafından verilen sözlerin tutulmadığının, insanların daha çok köleleştirildiğinin ve sömürüldüğünün farkına varınca başta kendi yurtlarındaki komünist partiler içerisinde olmak üzere merkez bünyesinde mücadelesini sürdürme kararı almıştır (Koñıratbayev 1994: 107-108). Bolşeviklerin gerçek niyetlerini gören Riskulov, özellikle yeni oluşan Müslümanlar Bürosu aracılığıyla mücadelesine başlamıştır. Taşkent ve Moskova tarafından Müslümanlar Bürosunun, Türkistanlılar ve Sovyet rejimi arasında bir yakınlık sağlaması amacıyla kurulmasına izin verilmiştir. Müslümanlar Bürosu halkının ekonomik ve kültürel hayatlarını iyileştirmek için yeni çareler düşünmüştür. Bu büro, 24-30 Mayıs 1919 yılında ilk konferansını düzenlemek için toplanmış ve toplantının sonunda yönetim kurulunu seçmiştir. Turar Riskulov, Müslümanlar Bürosu başkanı olduktan sonra patriye çok sayıda yerli Milliyetçi Komünistin de

girmesini sağlamıştır². Riskulov, Sovyetlerin milliyetler politikasını devrimin ilk yıllarından itibaren en çok ve açık eleştiren liderlerin başında gelmekteydi (Andican 2003: 50-51). Müslümanlar Bürosu, Rusya Komünist Partisine ve Türkistan Komünist Partisine rakip olmuştur. Çünkü Türkistan'ın gelecekteki düzenini belirlemek için kendi bildiği yolda yürümeyi benimsemiştir. Kendi alacağı kararlar ile Türkistan'da bir düzen oluşturmayı amaçlamıştır. İşte Türkistan'ın geleceği için gerekli olan kararları belirtmek için Turar Riskulov, Türkistan Komünist Partisi'nin 12-18 Ocak 1920 yılındaki 5. Konferansında ve yine Müslümanlar Bürosu'nun 3. Konferansında "Milli Meseleler ve Milli Komünist Şubeleri" üzerine bir demeç vermiştir (Hayit 1995: 240; Coşkunarslan 2004: 143-144; Aça 2012: 70). Burada Moskova'nın sınırlarını çıkaracak olan kararları şu şekilde açıklamıştır; "*Türkistan'ı oluşturan Sırderya, Fergana, Semireçiyeye, Fergana, Semerkant ve Hazar civarında Türk Cumhuriyeti kurulmalıdır. Bu bölgelerde yaşayan yerli Kırgız, Özbek, Tatar, Türkmen, Kazak ve Karakalpaklar bu devletin yerli Türk Halkını oluşturmalıdır. Bölgeye sonradan gelen ve halen bölgede yaşayan Rus, Yahudi, Ermeni ve Tacikler bu devletin vatandaşları sayılmalıdırlar. Yine bu devletin sınırları içerisinde yaşayan tüm halklar eşit kabul edilmelidir. Kurulacak olan devletin adı Sovyet Türk Cumhuriyeti olmalıdır ve Türkistan Komünist Partisinin adı Türk Komünist Partisi olarak değiştirilmelidir.*" (Devlet 2011: 175-176; Erşahin 2003: 323; Hayit 2006: 153).

Turar Riskulov, kurmak istediği bağımsız devlet içerisinde kendi anayasasının olmasını, ordusunun, para biriminin hatta diğer devletlerle ticari ve mali konularla ilişki içerisinde olmasını istemiştir (Sakal 2013: 59-62). Türkistan Milli İşler Komitesi Başkanı olduğu için aldığı bu kararları açıkladıktan sonra yazdığı bir mektupla bu kararları Lenin'e de iletmıştır (Tacibayev 2012: 395-396). Mektubunda Türkistan'ın dışlandığı, hor görülüp eziyet edildiği için böyle bir karar aldığından bahsetmiştir. Riskulov'un bütün bu düşünceleri tabii ki Moskova yönetiminin dikkatinden kaçmamıştır. Zaten onun yaptığı bütün çalışmaları yakından takip etmeye başlamıştır. Lenin, mektubu aldıktan sonra Merkezi Komiteyi toplantıya çağırılmış ve Türkistan cephesi kumandanı Frunze'nin de teklifi üzerine Turar Riskulov'un almış olduğu bu kararları reddetmiştir (Kesici 2003: 198; Gömeç 2002: 57-58; Hayit 2006: 373; Gömeç 2006: 144-145). Ardından da 1920 yılının Mart ayında toplanan Rus Komünist Partisi bu hükmü geçersiz saymıştır. Artık tehlikeli bir insan olarak görülmeye başlanan Turar Riskulov'un daha fazla yetkiyle donatılmaması için 29 Eylül 1921'de Rusya Komünist Partisi Merkezi Komitesi Türkistan Bölge Bürosu onun, temsil yetkilerini elinden almış ve onu daha da yakından takip edilmeye başlamıştır (Devlet 2011: 179).

Turar Riskulov'un yetkilerinin elinden alınması kararı çok zamansız olmuştur. Bu kararın açıklandığı sırada Doğu Halkları Kurultayı'nda oturum başkanlığıydı ve burada bulunan Afganistan, İran, Çin, Türkiye, Hindistan gibi ülkelerden gelen delegeler de bu karar karşısında şaşkına dönmüşlerdir. Riskulov'u ve yapmaya çalıştığı milli devrimi engelleme çabaları içine giren Sovyet yönetimi, onu 1921 yılının sonlarında Moskova'ya çağırmıştır (Bakiyev 2006: 97). Hareketlerinden

² Müslümanlar Bürosunun yönetim kuruluna giren üyeler şunlardır: Turar Riskul, Abbas Aliyev, Efendiyev, N. Hocayev, Tursun Hooayev, İsayev, Fahriddinov, Abdurraşidov, Muhittinov'dur (Hayit 1995: 240; Şamil 2013: 118-119).

Taşkent'teki yönetim de rahatsız olmuştur. Bu sıralarda Ruslar, Moğolistan'da Komünist bir rejim kurma yoluna gitmişlerdir. Kurulması düşünülen rejimin orada düzenli bir şekilde yürütülmesi için de hareketlerinden rahatsız olunan ve Türkistan'dan uzaklaştırılmak istenen Kazak asıllı Turar Rıskulov'u Moğolistan'a göndermişlerdir (Devlet 2011: 230; Hayit 2006; Hayit 1978: 173-174; Güngör 2013: 184; Tosun 2012: 117). Moğolistan'ın geleceği için çalışmalarda bulunan ve plan-program hazırlayan Rıskulov'un SSCB Komünist Partisi Polit Büro'ya sunmuş olduğu raporu da olumlu karşılanmıştır (Tosun 2012: 118).

Ceditçi hareketlerin arttığı dönemlerde Avrupa'ya öğrenci gönderme projesi başlatılmıştır. Tabi ki dış ülkelere öğrenci gönderilen ülkelerin en başında Almanya geliyordu. Almanya o zamanlar savaştan yeni çıkmış olmasına rağmen eğitim konusunda iyi bir yerdedi. Her zaman olduğu gibi Sovyet yönetimi bu konuda da öğrenci gönderme işlerine karşı yazılar çıkarmış, çıkan yazılarda yalnızca öğrencileri değil onları yurt dışına gönderen yöneticileri de hedef almıştır. Türkistan'da Almanya'ya öğrenci gönderme işlemleri ile ilgilenen kişi ise Halk Komiseri Sovyet Reisi Turar Rıskulov'dur (Andican 2003: 258). 1923 yılı başlarında Turar Rıskulov, Almanya'ya giden öğrencilerini denetlemek ve durumlarını kontrol etmek için bizzat Almanya'ya gitmiştir. Burada "Almanya'daki Öğrencilerimiz" adlı bir de makale yazmıştır. Makalesinde, öğrencilerin Türkiye'den gelen Türklerle veya Sovyetler Birliğinden giden mülteci Türklerle görüşmelerinde herhangi bir sakıncanın bulunmadığından bahsetmiştir (Andican 2003: 270). Ayrıca burada yaptığı incelemelerden sonra verdiği bilgilerde Almanya'daki öğrencilerin 42'sinin Özbek, 8'inin Tatar, 5'inin Türkmen, 4'ünün Kazak ve 1'inin de Yahudi olduğunu belirtmiştir (Kara 2002: 261 Dip. 1057).

Sovyetlere, Kazaklar için taleplerde bulunmaya devam eden bu Milli aydın, önceki yaşanan olayları hala unutmuş olmadığı için sömürge yönetimi tarafından Kazakların ellerinden alınan toprakların geri iade edilmesi konusunda yine ısrarcı davranmaya devam etmiştir. Bu yüzden 1924 yılında bir terfi gibi görünen Komintern'in İcra Komitesi üyeliğine atanmıştır. Ardından 1926 yılında Kazakistan Komünist Partisi Basın bölümünde Müdür olarak çalışmaya başlamıştır (Devlet 2011: 180-181). Tabi ki bu bir terfi ya da memurluk işlemi değil onu Türkistan'daki iktidarından, yaptığı icraatlardan uzaklaştırmak için seçilen bir yoldu. Yavaş yavaş onu ortadan kaldırma çabaları baş göstermeye başlamıştır. Bu tarihlerden sonra Sovyet yönetimi, Türk aydınlarına ve siyasi adamlarına "Pan-Türkist", "Pan-Turancı" adları altında suçlamalarına başlamıştır (Tacibayev 2012: 396; Hayit 2000: 101). Ruslar, yüzde yüz Komünist Parti güdümünde olsalar bile Türkistan'ın bağımsızlığını düşündürebilecek hiçbir fikre ve kişiye yakınlık göstermemiştir. Sovyet Rusya'nın davranışlarını eleştiren Kazak aydınları "Burjuva milliyetçiliği" ile suçlanarak susturulmaya çalışılmış, bu şekilde davranılarak bu aydınların susturulamayacağı anlaşılınca da bu kişilerin ortadan kaldırılması yoluna gidilmiştir (Saray 1999: 167; Tacibayev 2012: 398).

Kazak Türklerinin uğradığı haksızlıkları dile getiren herkes ebediyen sahneden tasfiye edilerek Kazakistan'da tam bir kızıl dikta rejimi kurulmuştur. Diğer Türk aydınları gibi Turar Rıskulov da Kazak halkı için onca verdiği mücadeleden sonra Reprisiya'nın (temizlik ve sindirme hareketi) kurbanı olmaktan kendisini kurtaramamıştı (Uçar 2007: 53). Stalinli yıllarda Rıskulov'un mücadelesi rahatsızlık uyandırmaya başlayınca 1938 yılında o da büyük terörün kurbanı olarak idam

edilmiştir (Devlet 2011: 230-231; Roy 2005: 164; Budak Tarih Yok: 233; Saray 1999: 167).

Rıskulov mücadelesi boyunca Türk dünyasının Türkiye'yi takip etmesini, Mustafa Kemal'in ezilen bütün halklar için bir umut ışığı yaktığını ve onun örnek alınması gerektiğini hep vurgulamıştır. Türk aydınından geriye ise sadece sözleri kalmıştır: “*Uluslar, günlük yaşamlarında karşılıklı eşit duruma geldikleri zaman, tüm sorunlar çözülecektir*” (Kakıncı 2011: 409).

Sonuç

Çocukluğundan beri zor şartlar içerisinde büyüyen Turar Rıskulov, halkının Rusların egemenliği altında ezildiğini ve perişanlığını görmüştür. Rusya'da gerçekleşen Bolşevik İhtilali ile daha iyi bir sistemin geleceğini düşünmeye başlayan halk, verilen sözler karşısında komünizme meylenmiştir. Rusların baskılarından, zenginlerin sıradan Türkleri ezmesinden bıkan Türkistan halkı belki de Bolşevizm'i umut ışığı olarak görmüştür. Herkes gibi Turar Rıskulov da kurtuluş çaresi olarak milliyetçi komünizme yönelmiştir. Gerçekleri daha yolun başında fark eden Türkçüler, komünizme karşı kin besleyip cephe almaya başlamışlardır. Komünizme karşı mücadele eden halkların tabii ki eksik yönleri vardı. Belli bir programları yoktu, birlik ve beraberlikten yoksunlardı. Bunların yanında yerel bölge topluluklarının farklı hareketlerde bulunmaları mücadeleyi tek başlılıktan uzaklaştırıyordu. Verilen sözlerin tutulmadığını, Çarlık yönetiminden daha kötü bir düzen geldiğini, halka zulmedilip mallarının ellerinden alınıp kolhozlaştırma dâhilinde başka bölgelere sürüldüklerini gören Turar Rıskulov'un harekete geçmesine neden olmuştur. Bir şeylerin yolunda gitmediğinin farkına varınca Müslümanlar Bürosu aracılığıyla mücadelesine başlamıştır. Onun mücadelesi Moskova yönetimini tedirgin etmiştir. Merkez bünyesinde yaptığı tüm çalışmalar ve verdiği mücadeleler, Moskova yönetimi tarafından Turancılık ve Burjuva Milliyetçiliği olarak görülmüştür. Rıskulov, Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasını isterken ve bunun nazarında birçok isteklerde bulunurken düşüncelerini hiç gizlememiştir. İsteklerini kongrelerde açık bir dille ifade etmiştir. Onun bu davranışları özellikle Stalin dönemlerinde rahatsızlık uyandırınca onun hakkında da tasfiye kararı alınmıştır. O, her zaman Mustafa Kemal'i ve Türk istiklal mücadelesini örnek almaktan hiç vazgeçmemiştir. Bağımsız, özgür bir yaşam istediği için de ölüme mahkûm edilmiştir.

Kaynakça

- AÇA, Mehmet, (2012, Eylül-Ekim), “Sovyetler Birliği'nde Galievçilik”, **Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi**, 17: 63-100.
- ANDIÇAN, A. Ahat, (2003), *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, İstanbul: Emre.
- BADEMÇİ, Ali, (2008), **1917-1934 Türkistan Milli İstiklal Hareketi Korbaşlar ve Enver Paşa (Cilt 1)**, İstanbul: Ötüken.
- BAKİYEV, Nabican, (2006), *Enver Paşa'nın Vasiyeti*, (Çeviren Ç. Koçar), İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- BUDAK, Feyzullah, (Tarih Yok), *Orta Asya Mektupları*, Ankara: Sevinç.
- BURAN, Ahmet, (2011), *Kurşunlanan Türkoloji*, Ankara: Akçağ.
- COŞKUNARSLAN, Hakan, (1999), “SSCB'de Milliyetçi-Sosyalist Önderler”, *Ulusal Sola Teorik Katkı*, Ankara: Ulusal Dergisi Kitaplığı: 52-86.

- COŞKUNARSLAN, Hakan, (2004, Temmuz-Ağustos-Eylül), “Turar Riskulov”, **İleri**, 22: 139-148.
- DEŞİLMEK, Enes, (2012), “Tozlu Sayfalar Arasında Bir Şahin: Turar Riskulov”, Trakya Üniversitesi. Mart 12, 2018 tarihinde http://www.uiodergisi.com/wpcontent/uploads/2012/05/turar_riskulov.pdf adresinden alındı
- DEVLET, Nadir, (2011), *Millet ile Sovyet Arasında 1917 Ekim Devriminde Rusya Türklerinin Varoluş Mücadelesi*, İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- DUMAN, Oğuz Şaban, (1999), *Doğu Batı Meselesi ve Sultan Galiyev*, İstanbul: TDAV.
- ERŞAHİN, Seyfettin, (2003), “Türkistan’ın ‘Verilen Bağımsızlık’tan ‘Alınan Bağımsızlığa’ Yürüyüşü Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **AÜİFD**, XLIV, 1: 313-343.
- GÖMEÇ, Saadettin, (2002), *Tarihte ve Günümüzde Kırgız Türkleri*, Ankara: Akçağ.
- GÖMEÇ, Saadettin, (2006), *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, Ankara: Akçağ.
- GÖMEÇ, Saadettin, (2007, Nisan), “Türk Tarihinin Kahramanları XLVII Turar Riskulov”, Mart 12, 2018 tarihinde <http://www.kavgamiz.com/orkun/turk-tarihinin-kahramanlari-xlviitutar-riskulov-y1865.html> adresinden alındı
- GÖMEÇ, Saadettin, (2010, Şubat 7), “Turar Riskulov”, Mart 12, 2018 tarihinde <http://turkturantarihi.blogspot.com.tr/2010/02/tutar-rskulov.html> adresinden alındı
- GÜNGÖR, Ebubekir, (2013), *Bozkarda Bir Ceditçi Kırgızistan’ın Rehberi Moldoke İşenaali Arabayev*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- HAYİT, Baymirza, (1978), *Türk Dünyasında Rus Emperyalizminin İzleri*, İstanbul: Sabah.
- HAYİT, Baymirza, (1995), *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- HAYİT, Baymirza, (2000), *Eski Sovyetler Birliği’ndeki Türklüğün ve İslamın Bazı Meseleleri*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- HAYİT, Baymirza, (2006), *Ruslara Karşı Basmacılar Hareketi (Türkistan Türklüğü’nün Millî Mücadelesi)*, İstanbul: Babalı Kültür Yayınları.
- İDİL, Aydın, (2013), *Enver Paşa’nın Son Savaşı*, İstanbul: Kitabevi.
- İSMAİL, Zeyneş, (2002), *Kazak Türkleri*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- KAKINÇ, Halit, (2011), *Sultangaliyev*. Ankara: İmge.
- KARA, Abdolvahap, (2002), *Mustafa Çokay’ın Hayatı ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlığı Yolundaki Mücadelesi (Basılmamış Doktora Tezi)*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.
- KESİCİ, A. Kayyum, (2003), *Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan*, İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- KOÑIRATBAYEV, Ävelbek, (1994), *Kazak Ädebiyetinin Tarihi*, Almatı: Sanat Baspası.
- KÖSOĞLU, Nevzat, (2008), *Şehit Enver Paşa*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KURBAN, İklil, (1997), “Basmacılar”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4: 125-137.
- ROY, Oliver, (2005), *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi*, (Çeviren M. Morah), İstanbul: Metis.
- SAKAL, Halil Burak, (2013), *Başka Bir Dünya Savaşı*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- SARAY, Mehmet, (1988), “XIV. Asırdan Rus İstilâsına Kadar Orta Asya Türkleri”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, XII/II: 408-445.
- SARAY, Mehmet, (1995), *Atatürk ve Türk Dünyası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- SARAY, Mehmet, (1999), *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ŞAMİL, Ali, (2013), *Türkçülüğün Kurbanları (Kazakistan)*, Bakü: Elm ve Tahsil.
- TACİBAYEV, Raşid, (2012), “Rusya’nın Orta Asya’ya Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi”, *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*, (Ed. M. S. Kafkasyalı), Ankara/Türkistan: SFN, 169-209.
- TOSUN, Kadir, (2012), *Ötüken Yolcuları*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- UÇAR, Fuat, (2007), *Dış Türkler Türk Dünyasının Parlayan Beş Yıldızı*, Ankara: Fark.
- YILMAZ, Mehmet, (2013), *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi (Ders Notları)*, Konya: Palet.